

«ВЫСОКАЕ НЕБА ІДЭАЛА...»: НАЗІРАННІ НАД СТЫЛЕМ АНАТОЛЯ ВЯРЦІНСКАГА

І.М.Гоўзіч

(Мінск)

Традыцыйнае, гісторыка-параўнальнае (канкрэтна-гістарычнае) літаратуразнаўства абапіраецца перш за ўсё на вывучэнне асобных фактаў біяграфіі мастака, пастаноўку яго лёсу ў кантэкст часу. Многае пры такой пастаноўцы пытання страчвае свой сэнс, а разважанні пра лёс канкрэтных твораў становяцца як бы ілюстрацыяй фактаграфічнага, біяграфічнага падмурка. Заўважым, што такім асноўным прыёмам карысталася і «біяграфічная» школа ў навуцы пра слоўнае мастацтва, якая «вычарпала» сябе на мяжы XIX і XX стагоддзяў. Сапраўднае ж літаратуразнаўства — гэта не толькі «накладванне» асобы пісьменніка і на яго індывідуальную творчасць, і на літаратурны працэс у цэлым. Тут, як нам думаецца, важна зразумець асобу пісьменніка ў кантэксце не толькі «малага» часу, у які ён жыў, але і часу «вялікага», які ў многім рыхтаваў глебу для наступных эпох, генерыраваў у сабе агульна-началавечыя ідэі, прасейваў неістотнае, каб самае характэрнае, тыповае перадаць нашчадкам. Суаднясенне вопыта мастакоў слова (і гуку, фарбы) з вопытам папярэднікаў дае нам магчымасць глыбей зразумець сутнасць іх творчасці, яе параўнальную адметнасць і непаўторнасць.

Што датычыцца Анатоля Вярцінскага, дык яго індывідуальны стыль, жанравую спецыфіку яго творчасці цяжка зразумець, не звярнуўшыся да выпрацаваных папярэдняй літаратурай традыцый. Так, напрыклад, ужо ў старажытныя часы мастацтва слова падзялілася, як думаецца, на два асноўныя разгалінаванні: выяўленча-апісальнае і эталагічнае (норва-апісальнае). Выявілася паступова на працягу не аднаго стагоддзя літаратура пластычная, больш-менш аб'ектыўная, сузіральна-спакойная, і літаратура роздумная, размоўная, больш аналітычная, якая старалася пераадолець дысгармонію, імкнулася выкрыць негатыўныя з'явы, гучала прыгчападобна, культывавала выхаваўчы патэнцыял у вобразах. Да яе з поўным правам можна аднесці, акрамя названай прыгчы, травесційныя паэмы, вершаваныя апавяданні, інтэрмедыі і батлейкі, «раманы выхавання», публіцыстычныя сатырычныя вершы-

прамовы, байкі і г.д. Яркімі прадстаўнікамі такога напрамку ў рускім слоўным мастацтве можна лічыць Дзям'яна Беднага, Уладзіміра Маякоўскага, Міхаіла Зощанку, у беларускай — Пімена Панчанку, Анатоля Вярцінскага, Генадзя Бураўкіна (за выключэннем лірыкі пра каханне і прыроду), Кандрата Крапіву. Анатоць Вярцінскі адразу ж настроіўся ў сваёй творчасці на хвалю «эталагізму», стварыў стыль, адпаведны абранай звышзадачы — выхаваць чалавецтва ў духу адданаасці агульнагуманістычным ідэалам.

Увогуле мы не выключаем фактаграфічнага, канкрэтна-біяграфічнага фактару з мастацкай творчасці. Нам толькі хочацца пераклучыць увагу чытача на наступнае: важна не толькі тое, дзе, калі і як жыў мастак, а як праз яго творчасць мы можам адчуць, зразумець біццё і вялікага, і малога часу, выявіць у ёй перажыванні і настрой ачалавечанага ці, наадварот, расчалавечанага чалавецтва.

У сувязі з вышэй сказаным, па-першае, адзначым несумненную «пракламацыйнасць», «заклікавецць» паэзіі Анатоля Вярцінскага. Амаль кожны яго верш у жанравых адносінах — пальмяны заклік-зварот да людзей, сучаснікаў, папярэднікаў, наступнікаў. Як прыклад, прывядзём урывак з верша «Медсястры»:

Ідзі! Не марудзь, ідзі!
Іначай нельга ў жыцці.
Ідзі, белыхалатая,
ідзі да іх, да людзей,
ідзі з палаты ў палату —
суецц, супакой, абнадзей. [1]

Выснова гэтага верша — яго апошнія радкі — своеасаблівы эпіграф да жыццёвага крэда кожнага «нармальнага» чалавека, які хоча займець свой непаўторны «чалавечы знак»: «Не ўсе хочуць быць добрымі, // ды хочуць усе дабраты».

Для «афармлення» падобнай стылявой асаблівасці сваёй творчасці паэт часцей за ўсё карыстаецца такім мастацкім прыёмам, як доказнасць, паўтаральнасць галоўных тэзісаў, вылучэнне на першае месца аналітычнай думкі. Падобны ход вершатворчасці выклікае і размоўнасць. У амаль кожным творы паэта прэваліруе думка і цягне за сабой усё астатняе — пачуццё, эмацыйнасць, апісальнасць, трапнасць мастацкай дэталі. Пісьмо набывае своеасаблівую «аголенасць», «рацыянальнасць», выключае ўсё лішняе, што вядзе убок чытацкае ўспрыманне. Канцэптуальнай для Вярцінскага-паэта становіцца паступовая «лагізацыя» пісьма, якая, на шчасце, не вык-

лючае, а як бы кандэнсуе пачуццё, з'яўляецца своеадметным прэсам, пад якім знікае вада і застаецца строгая ісціна, грунтоўная філасофская аснова. Такі стыль пісьма ўласцівы быў многім вершам са зборніка «Тры цішыні» (1966), але грунтоўна сцвердзіўся ён у кнігах арыгінальнай і выбранай лірыкі «Чалавечы знак» (1968), «З'яўленне» (1975), «Ветрана» (1979), «Святло зямное» (1981) і «Хлопчык глядзіць...» (1992).

У сваёй творчасці ў цэлым А.Вярцінскі настроіўся на стварэнне прытчы пра блудных сыноў і — аднаго сына — усяго чалавецтва, расказвае-спавядае гэтую балючую прытчу гэтаму самаму чалавецтву. Прыгадаем праграмны твор паэта «Дзівак чалавек» — дыдактычную прытчу пра Дабро і яго перамогу не толькі ў знешнім свеце, але і ў чалавечых душах: «Дзівак чалавек... Яму — Хірасіму, Асвенцім, // яму, замест імя, асвенцімскае таўро. //А ён паўтарае, што ёсць дабро на свеце, // што будзе дабро і перамога дабро» [2].

Яшчэ адна асаблівасць стылю Анатоля Вярцінскага — яго «гуманізацыя». Да якой з'явы ні дакранулася б свядомасць мастака, яна выпраменьвае з сябе іскрынкi дабрыні і чалавечнасці. Кожная дэталёвая знешняга свету, кожны зрух у душы лірычнага героя як усё роўна «нанізваюцца» на стрыжань чалавекалюбства, веры, упэўненасці, што зло не вечнае, хоць за ім — чорныя, магутныя сілы. Такія нават, як сам бог багоў Зеўс. Паэт верыць у перамогу добра: перамагае фашыстаў хлопец з Арла, які спыніў танкавую калону немцаў пад Крыгчавам і быў пахаваны ворагамі ганарова, як герой («Бой»), перамагае Леў Талстой артадоксаў ад рэлігіі і нясе людзям сваю ачышчальную ад капіюнктуры праўду («Адлучэнне Талстога ад царквы»), перамагае «святло зямное», а не цемра. Дарэчы, паэт менавіта гэтымі двума шматзначнымі словамі назваў свой зборнік выбранай паэзіі. У пацверджанне сказанага хочацца прывесці цалкам верш «Просьба». Гэты твор — не толькі крэда паэта, якому хочацца бачыць усіх людзей людзьмі, «чалавекамі», але і яркі ўзор стылю, дзе няма нічога лішняга, поўнаасцю адсутнічаюць тропы, разгортваецца дыскусія на тэму «Быць чалавекам», паўстае над усім пані Думка, эмацыянальны пафас, высокі настрой ствараецца сістэмай паўтораў, перастаноўкай словаў, клічнай інтанацыяй, звароткамі:

Не прашу я доўгага веку,

Не прашу асаблівай любві.

Я прашу цябе: «Будзь чалавекам!»

Я прашу вас: «Будзьце людзьмі!»

Нельга ж вечна жыць, як некалі.

Час другі зусім — глядзі.

Людзі! Будзьце чалавекамі!

Чалавекі! Будзьце людзьмі! [3]

Паэзія Вярцінскага — гэта суцэльны філасофскі роздум пра чалавека і ўсё, што яго акаляе. Нават звычайныя бытавыя факты набываюць пад пяром аўтара значны філасофскі змест: чарговае застолле ў сытай кампаніі з удзелам дзівака-чалавека, не такога, як усе; сон; выбіванне пылу з дываноў. Напрыклад, у вершы «Трэба вучыцца жыць у дзяцей...» паэт ставіць нас перад фактам, задае пытанне ўсім і сабе: «Хто для кожнага з нас з'яўляецца ўзорам у жыцці?» І адказвае на яго вельмі арыгінальна: аказваецца, такімі «ўзорамі» могуць быць для людзей дзіця з яго непасрэднасцю пачуццяў і дабрынёй і геній.

Звернем увагу на тое, што ў творчасці А.Вярцінскага з філасафічнасцю арганічна знітаваная доказынасць як адна з асноўных стылявых прыкметаў. Тэзісуальнасць, стройнасць і строгасць пабудовы большасці вершаў паэта, наяўнасць у іх апошніх радкоў — высноваў, кандэнсатаў маралі — вось «фармальна» рэалізацыя доказынасці як стылявой дамінанты паэтавай творчасці. У сувязі з вышэй адзначаным, калі чытаеш вершы паэта, ствараецца ўражанне, што мастак — не яскравы прадстаўнік філалагічнага пакалення, душы прадстаўнікоў якога былі адкрытыя наросхрыст, а пачуцці так і білі крыніцай, а хутчэй «тэхналагічнага», навукова-інтэлектуальнага: усё ў яго творчасці такое лагічнае, упарадкаванае роздумнасцю, так удумліва пабудаванае. Але выказанаму намі тэзісу прарэчыць важная акалічнасць: у кожным лагічна пабудаваным, сканструяваным пры дапамозе роздуму вершы паэта віруе моцны пачуццёвы вадаспад, вершы як бы наскрозь прасякнуты экзістэнцыяльнасцю. Паэт — не разважлівы глядач, не «перапісчык» рэчаіснасці, а эмацыянальны суразмоўца з чытачом, не абьякавы да таго, што той адчуе, убачыць, возьме з паказанага. Ствараецца ўражанне, што нават у сталым узросце Вярцінскага не пакідае «юнацкі максіmalізм», які дзіўна спалучаецца са знешняй рацыянальнасцю і пабудовай вершаў. Яркай ілюстрацыяй да сказанага можа быць верш «Нервы»:

Позна! Разыплыся нервы.

Пачынаюць свае манеўры.

Пачынаюць зноў яны

рыхтавацца да вайны.

Агнявую моц патройваюць.
ваяўніча сябе настройваюць.
Позна! Нервы — на ўзводзе!
Не паможа болей бром. [4]

На аснове ўсяго адзначанага можна вылучыць асноўнае ў арыгінальным і непаўторным стылі мастака: стыль гэты трымаецца на рытміка-інтанацыйных паўторах, інверсіі слоў, вылучэнні і падкрэсліванні асноўных афарызмаў, тэзісаў, іх пастаноўкай на першую і заключную пазіцыі («Пра месца ў жыцці, як дзеці...», «Гора — не бяда, бяда — не гора»). Немалаважную ролю ў паэзіі Вярцінскага адыгрывае частковая адсутнасць (зрэдзь — нават поўная) тропай. Вялікае значэнне для разгортвання філасофскай думкі ў творах Вярцінскага надаецца адмоўнаму параўнанню, асацыятыўнай вобразнасці. Залішняя апісальнасць адмаўляецца. Метафары Вярцінскага пераважна дзеяслоўныя («мелодыя плыве», «вуліца жыве», «яна Брва не крычыць»). Паэзія арыгінальнага аўтара — гэта паэзія не толькі глыбокага роздуму, але і актыўнага дзеяння. Часам «працэс думання» перарастае ў працэс дзеяння. Дарэчы, падобна майстру і пачынальніку рускай класічнай філасофскай лірыкі Баратынскаму, паэт ХХ стагоддзя А.Вярцінскі, па сутнасці, паэтызаваў Думку, раскрыў сам працэс яе нараджэння, узмацнення і згасання. Па нашых назіраннях, у творах гэтага аўтара асананс перакрываецца алітэрацыяй, што сведчыць пра публіцыстычную «гучнасць» творчасці мастака. У вершы «Бяссрэбранікі» чытаем: «Навошта бяссрэбранікам серабро — пасрэдных людзей пасрэднік! // Гэта ўжо так: серабро — або чыстасумленны бяссрэбранік». Для гарманічнага сумяшчэння думкі і пачуцця паэт Вярцінскі абраў такія жанры, як медытатыўная элегія, балада, гімн, верш-заклік, верш-лозунг, агітка.

Анатоль Вярцінскі — яркі прадстаўнік «паэзіі думкі» (тэрмін А.С. Пупкіна). Як і М.Багдановіч, А.Русецкі, А.Куляшоў, А.Моркаўка, Я.Баратынскі, Ф.Цютчаў, М.Забалоцкі, Л.Мартынаў, В.Шэфнер. Гэтым ён і цікавы.

Спасылкі

1. Вярцінскі А. Хлопчык глядзіць...: Выбраныя вершы і паэмы. — Мн., 1992. — С. 42.
2. Тамсама. — С. 81.
3. Тамсама. — С. 233.
4. Тамсама. — С. 48.